

İKTİSADİYAT MECMUASI'NA GÖRE MERKANTİLİST DÜNYADA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DIŞ TİCARETİ

FOREIGN TRADE OF OTTOMAN EMPIRE IN MERCANTILIST WORLD ACCORDING TO İKTİSADİYAT MECMUASI

Serap BARIŐ

GaziosmanpaŐa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, TOKAT
(*serap.baris@gop.edu.tr*)

Metehan ŐAHİN

GaziosmanpaŐa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, TOKAT
(*metehan.sahin@gop.edu.tr*)

ÖZ

Bugün dahi tarihe tanıklığın birer vesikası sayılabilecek kitap, gazete ve dergiler, teknolojik gelişmelerin iletişim-haberleşme alanı başta olmak üzere günümüz seviyesine henüz ulaşmadığı dönemlerde çok daha önemli bir işleve sahiplerdi. Toplumların belirli bir zaman dilimindeki yaşam biçimleri, hayata bakışları, şahit oldukları siyasi-ekonomik olaylar gibi birçok bilginin yer aldığı gazete ve dergiler sayesinde dönemin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili çıkarımlar yapmak mümkün hale gelmektedir.

Bu çalışmada amaç, merkantilist sistem ile oldukça benzer özelliklere sahip milli iktisat doktrinin, Türk basın hayatındaki fikri savunucusu sayılan İktisadiyat Mecmuası'nda yer alan bir köşe yazısından yola çıkarak, merkantilizmin henüz başlangıç aşamasında olduğu 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini analiz etmektedir. Çalışmada birincil kaynak olarak İktisadiyat Mecmuası'nın 1916 yılı 21. sayısında yayınlanan ve mecmuada başka birçok yazısı da yer alan Galip Haldun'a ait "On Birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz" başlıklı köşe yazısından faydalanılmıştır.

Elde edilen bilgilere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkantilist dönemde Avrupa ile yaptığı ticarete önemli artışların yaşandığı ve dış ticaret dengesinin İmparatorluk lehine olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bahse konu dönemde Osmanlı ihracatının ithalattan fazla olması, ülkeye bol miktarda altın ve gümüş girişini sağlamış, neticede halkın refahı gerek mal gerekse para bolluğunun temini sağlanarak artırılmıştır. Diğer taraftan, dış ticaretteki bu artışın, farklı iktisadi yaklaşımlara bağlı olarak, Avrupalı devletlerin merkantilist politikalar izlediği bir dönemde, Osmanlılar tarafından tanınan ticari imtiyazlar ve düşük gümrük vergisi oranları ile gerçekleşmiş olması lehte olan dış ticaret dengesini 18. yüzyılın başlarından itibaren İmparatorluk aleyhine çevirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Merkantilizm, Dış Ticaret

ABSTRACT

Even today, books, newspapers, journals can be accepted as a document that testimony to history. And they had bigger role when technological developments have not yet reached today's level, especially in the area of communication. Owing to newspapers and journals which have lots of information about people's life styles, perspectives on life and political-economic events they witnessed, it is possible make inferences about the socio-economic situation of the period.

The aim of this study, analyze to foreign trade of Ottoman Empire in end of 16. century and beginning of 17. century with reference to opinion in İktisadiyat Mecmuası which is the intellectual advocate of national economics doctrine what has similar features with mercantilist system in Turkish press. In the study, it has utilized the opinion entitled "Industry and Trade in the 11th Hijri Century" which published in İktisadiyat Mecmuası no. 21 in 1916. The owner of this opinion is Galip Haldun whose many other opinions have published in same journal.

According to information obtained, it is understood that the Ottoman Empire experienced significant increases in trade with Europe during the mercantilist period and the trade balance was in favor of the Empire. Also in the same period because of that Ottoman exports were more than imports, the plenty of golden and silver entered to country and people's welfare increased by providing the abundance of goods and money. On the other hand increase in foreign trade was realized by the low custom tax rates and commercial privileges that given by Ottomans in a period when the European states followed mercantilist policies. The balance of foreign trade which was favour to Ottomans has turned against to the Empire since the beginning 18 century owing to this situation that depends on different economic approaches.

Keywords: Ottoman Empire, Mercantilism, Foreign Trade

---

1. Giriş

Teknolojik gelişmelerin diğer birçok alanda olduğu gibi iletişim ve haberleşme alanında da bugün ulaşılmış olduğu seviyenin henüz altında kaldığı dönemlerde, basılı yayınlar bireylerin ve toplumların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki toplumların belirli bir zaman dilimindeki yaşam biçimleri, hayata bakışları, şahit oldukları siyasi-ekonomik olaylar gibi birçok bilginin yer aldığı gazete ve dergiler ise günümüzde dahi kitle iletişim araçları arasında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Tanzimat Fermanı'nın okunduğu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nda, biri Kahire'deki Vekayi-i Mısıriye (1828), diğeri İstanbul'daki Takvim-i Vekayi (1831) olmak üzere Türkçe ve resmi nitelikte iki gazete mevcut iken, Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği 1876 senesinde hem başkent İstanbul hem de taşrada hayli gelişmiş bir basın-yayın hayatı ile karşılaşılılmaktadır (Kocabaşoğlu ve Birinci, 1995: 101).

28 Aralık 1908'de yayın hayatına başlayan Ulûm-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, iktisadi ve toplumsal konuları ele alan yazılar ihtiva eden, fikri açıdan ise liberal ve batıcı bir çizgide yer alan bir yayın organı iken (Karaman, 2004: 66), sonraki yıllarda Ziya Gökalp ve Tekin Alp tarafından neşredilen İktisadiyat Mecmuası devletin iktisadi hayata müdahalesini öngören (Sağlam, 2017: 78) ve milli iktisat görüşünün hâkim olduğu bir dergi olarak basın tarihinde yerini almıştır. Nitekim mecmuanın başyazarlarından Tekin Alp "Mecmuamızın sütunlarında kemal-i ihtimam ile milli iktisadın ilmi esasları araştırılacaktır." diyerek dergide yayınlanacak yazılarda hâkim olacak görüşe işaret etmektedir (Alp, 1915: 2). Nitekim Ziya Gökalp İktisadiyat Mecmuası'nı yayımlama işini de Selânik'ten beri tanıdığı Tekin Alp'e vermişti ve derginin giderleri İttihat ve Terakki tarafından karşılanılmaktaydı (Duru, 1975: 95).

Ziya Gökalp'e göre milli iktisadın ne olduğunu anlamak için önce milletin ne olduğunu bilmek lazımdır ve ancak, fertleri aynı din ve lisana malik olan bir ma'şer, kendi kendine tamamıyla yeterli olan muhtelif bir zümre olan cami'a ve aynı zamanda hududu muayyen bir diyar ile maddi kuvve-i müeyyideye malik bir hukuki manzumedden tecelli eden devlet olduğu vakit hakiki bir millet mahiyetini haiz olmaktan bahsetmek mümkündür (Gökalp, 1915: 3). Gökalp milli ekonomiyi kurmak isteyenlerin, ekonomik gerçeklerin oluşmasında etkili olan kuruluşların üretim, tüketim ve sürüme yönelik tekniklerini ayrı ayrı incelemeleri gerektiğini belirtmekte ve milli ekonominin tespit edilmesi hususunda dikkate alınması gereken bir noktanın da ekonominin çeşitli aşamaları olduğunu ifade etmektedir. Yani bir ekonominin aile ekonomisi, toplum ekonomisi ve bölge ekonomisi gibi birtakım aşamaları vardır ki bunlar birbirlerinden ayrılmayınca milli ekonomiyi bulmak da zordur (Duru, 1975: 96).

Tekin Alp ise mecmuanın ilk sayısında yer alan "Milli İktisada Doğru" başlıklı yazısında milleti "menâfi-i maddiye ve hazâin-i maneviyeleri müşterek olan fertler" şekline tarif etmekte; "Hazâin-i maneviyenin birliğı milli hars ile kaim olduğu gibi menâfi-i maddiyede iştirak de ancak milli iktisatla vücut bulur." demektedir (Alp, 1915: 1).

Literatürde milli iktisat doktrinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Frederich List, gerçek dünyada birey ve evrensel sistem arasında "millet" in bir ara kavram olarak bulunduğu gerçeğinden hareketle Adam Smith'in birbirlerinden oldukça farklı gelişme seviyelerine sahip birçok devleti ve milleti aynı potada değerlendiren klasik iktisat doktrinine karşı çıkmakta; ülke ekonomilerinin dış rekabeti bertaraf edebilmeleri için iki çare önermektedir: Ülke içinde serbest ticarete izin verilmesi ve dış ülkelere karşı geçici de olsa korumacılığın benimsenmesi (Sağlam, 2017: 74). Dolayısıyla List'in eserleri ulus devletin ekonomik egemenliğinin kazanımlarını öne çıkarırken, herhangi bir sınır getirilmemiş piyasalar konusunda korkutucu bir manzara çizmektedir ve ona göre üreticileri teşvik etmek, tüketicileri yüksek fiyatlara karşı korumaktan daha önemlidir ki bu, Asya ülkelerinde ihracatı teşvik edip ithalattan vazgeçiren popüler bir merkantilist yaklaşımdır (Skousen, 2014: 115).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi milli iktisat doktrini ile merkantilist uygulamalara yön veren düşünce sistemi arasında önemli benzerliklere rastlamak mümkündür. Bu gerçekten hareketle çalışmanın amacı; merkantilizmin henüz başlangıç aşamasında olduğu 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmış olduğu dış ticaretin, Türkiye'de milli iktisat tezinin başta gelen savunucularından Ziya Gökalp'in, kendisiyle aynı düşünce etrafında bir araya gelen arkadaşları ile yayınlamış olduğu İktisadiyat Mecmuası sayfalarındaki yansımalarını tahlil etmektir. Diğer bir ifadeyle, milli iktisat fikrinin hâkim olduğu bir mecmuanın milli iktisat ile oldukça benzer bir sistem olan merkantilist dönemin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretine bakışını tespit etmek amaçlanmaktadır.

Literatür incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini genel ekonomik yapısı içinde analiz eden birçok eser (İnalçık, 2007; Mantran, 2007; Tabakoğlu, 2009; Pamuk, 2015 vb.) bulunmakla beraber gerek dönemsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıldaki dış ticaretini kapsayan çalışmaların (Güçer, 1987; Bal, 2011) gerekse yine söz konusu zaman aralığında (16-18. yüzyıllar) Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini merkantilist dünya ile ilişkilendiren çalışmaların (Wallerstein, 1979; Bulut, 2000; Karta, 2015; Peker, 2015) sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte söz konusu ilişkilendirmeyi Osmanlı iktisat tarihine ait bir mecmuadan yola çıkarak ortaya koyan başka bir çalışmaya rastlanmamış olması da bu çalışmanın önemini belirtmektedir.

Çalışma kapsamında birinci bölümü dikkate alınacak olan “On Birinci Asr-ı Hicri’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlıklı sütunların sahibi olan Galip Haldun, derginin diğer sayılarında da önemli miktarda yazısı yer alan bir yazardır. Şahsi hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, Naima Muktesit, Tanzimat Devrinde Matbuat ve Neşriyat-ı İktisadiye, On Birinci ve On İkinci Asırlarda İstanbul Esnafı, Kâtip Çelebi Muktesit başlıklı yazıların Haldun’un mecmuanın yayın hayatı süresince çıkan yazıları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Toprak (1995: 66) Galip Haldun’un Türkiye’de yabancı sermayenin giderek yaygınlaştığına dikkat çektiğini, memlekette öz sermaye ile yapılacak birçok şey olduğunu savunmakla birlikte yurtdışından gelecek sermayeye karşı kesin bir tavır almanın da cehaletten öteye geçmeyeceğini vurguladığını belirtmektedir. Dolayısıyla önemli olanın yabancı sermaye ile birlikte milli sermayenin faaliyet alanının belirlenmesi olduğuna işaret etmektedir.

Galip Haldun “On Birinci Asr-ı Hicri’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlık yazısının büyük bölümünde İtalyan, asker, yazar ve coğrafyacı olan Luigi Ferdinando Marsigli’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun Hayat-ı Askeriyesi (*Stato Militare dell’Império Ottomano*) adı ile yayınladığı eserden faydalanmış, bazı bölümlerde ise kendi değerlendirmelerine yer vermiştir. Marsigli 1679 yılında dönemin Venedik elçisi Pietro Civran ile birlikte İstanbul’a gitmiş, 1682’de Osmanlı’ya karşı yapılan savaşta Avusturya ordusunda görev almış, ancak 1683’de şimdiki Macaristan topraklarında Türkler tarafından yakalanmış ve İtalya’ya ancak Mart 1684’te dönebilmiştir (Olson, 1984: 228-229). Osmanlı tarihi ile ilgili olarak, ölümünden iki yıl sonra, 1732 yılında yayınlanacak olan *Stato Militare dell’Império Ottomano* (Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı) isimli bir eser bırakan Marsigli’nin Osmanlı/Türk dünyasına sadece politik yönden değil kültürel bakımdan da derin bir ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Galip Haldun’un yazısında yer alan İtalyan yazara ait bölümler, bu ilginin Osmanlı İmparatorluğu’nda iktisadi yapı, ticari ilişkiler ve toplumsal yaşam gibi alanlara dair izlenimlerini barındırmaktadır.

Yapılan çalışmanın ikinci bölümünde merkantilizmin doğuşu, merkantilist uygulamaların özellikleri incelenecek, üçüncü bölümde Galip Haldun’un “On Birinci Asr-ı Hicri’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlıklı yazısı yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun merkantilist dönemdeki dış ticaretinin genel görünümü analiz edilecektir. Dördüncü bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2. Merkantilizm

Büyük coğrafi keşifler sonucu deniz aşırı ülkelerden gelen değerli madenler Avrupa’da feodal düzeni derinden sarsmıştır. Gelirlerinde ciddi bir azalma yaşayan feodal otoriteler bu durumdan çıkış yolunu dış ticaretten gelen servete el koymakta ve dış ticaret yoluyla giderek daha çok servet kazanmakta bulmuşlardır. Bu doğrultuda feodallerin girişimiyle önce ülkelerden değerli maden çıkışına yasaklar konulmasını, daha sonra ise uluslararası rekabeti engelleyen gümrük tarifeleri gibi kısıtlamaların savaşla dahi olsa kaldırılmasını savunan bir anlayış iktisadi hayatta geçerli olmaya başlamıştır (Erkök, 2014: 2-3). Uygulanan ekonomi politikalarındaki bu anlayış literatürde “Merkantilizm” olarak adlandırılmakta ve her ne kadar birçok ülke ve bölgede farklı zamanlarda başlayıp bitmiş olsalar da genel anlamda, Ortaçağ’dan laissez-faire çağına kadar geçen süreç içerisinde geliştirildiği kabul edilmektedir (Heckscher, 1994: 20).

Merkantilistlerin ilk amacı olan devletin azami miktarda değerli maden biriktirmesi ve bunları elinde tutması (ülke dışına çıkarmaması); değerli madenlerin güç, refah göstergesi, para dolaşımını sağlamada bir araç ve savaş zamanlarında kullanılacak önemli bir kaynak

olarak kabul edilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Hafter, 1964: 6). Savaş için gereken nüfusun ve paranın her zaman hazır bulundurulması ise savaşın normal bir durum olarak görülmesine, sıklıkla milli bir politika aracı olarak kullanılmasına dayanmakta ve böylece merkantilizm, dünya üzerinde farklı bölgelere hâkim olunarak bu bölgeleri birer koloni haline getiren, hem insan hem de para kaynaklarının kontrol edilebilmesini kolaylaştıran, diğer bir ifadeyle meşrulaştıran bir vazife görmektedir (Bulut, 2000: 25). Diğer bir amaç, özellikle altın ve gümüş madenlerine sahip olmayan ülkelerin servet biriktirmenin yolu olarak dış ticarete önem vermesidir. Merkantilistler, uluslararası ticarete bir milletin güç ve refahını artırmanın bir aracı olarak vurgu yapmışlardır (Gomes, 1987: 39). Bir ülkede altın ve gümüş madenleri yoksa ve yenileri açılmıyorsa zenginliği artırmanın yolu ancak dış ticaret yoluyla altın ve gümüş sahibi olmaktan geçer. Merkantilist dönemde ödemelerin genellikle altın ve gümüş ile yapıldığı düşünülecek olursa ihracat fazlası veren bir dış ticaret bilançosunun ülkenin değerli maden stokunu artıracadığı açıktır (Yılmaz, 2014: 3-4). Merkantilizmin önemli İngiliz temsilcilerinden biri olan Thomas Mun "Dış Ticaretle İngiliz Hazinesini Zenginleştirme (Englands Treasure by Forraign Trade)" isimli eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır: "... Zenginliğimizi ve servetimizi artırmanın basit yolu dış ticarettir. Dış ticarete ise řu kurala uymalıyız: Yıllık olarak yabancılara bizim onların malını tükettiğimiz değerden daha fazlasını satmak." (Mun, 1664: 3). Bu durum bir ülkenin diğer ülkelere mal satarak dış ticaret fazlası vermesi ve böylece o ülkeye altın girişi olması, diğer ülkelerin daha az mal satarak dış ticaret açığı vermesi ve dolayısıyla o ülkelere daha az altın girişi olması anlamına gelmektedir. Dünyadaki değerli maden stoklarının sınırlı olması nedeniyle, dünya servetinin sabit olması varsayımı altında bir ülkenin dış ticaretten kazanç elde etmesi, diğer ülkenin kayba uğraması demektir. Dolayısıyla da dış ticaret aslında sıfır toplamlı bir oyundur.

Hem sayılan hedeflere ek hem de müstakil olarak sayılabilecek bir diğer amaç ise ülkelerin endüstriyel olarak kendi kendilerine yeterli olmalarının sağlanmasıdır. Dolayısıyla merkantilist uygulamaları benimseyen devletler dış pazarlardan talep edilecek ve hâlihazırda ithal edilmekte olanların yerini alabilecek malların üretimini ülke içerisinde gerçekleştirmek adına özel çabalar sarf etmiş (Hafter, 1964: 7-8), ekonomik yapıya milli bir hüviyet kazandırılması düşünölmüştür. Thomas Mun, uluslararası ticarete avantaj sağlamanın bir başka yönteminin ithal ikameci bir üretim politikası izlemek olduğunu belirtir. Devlet ihracat hacmini artırmak için ülke sanayini düzenlemeli, gerektiğinde sanayi kuruluşları kurmalı ve sanayi kesimini sıkı bir denetim altında bulundurmalıdır.

17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Kuzey-Batı Avrupalılar'ın Portekiz, İspanya ve İtalya gibi Güney Avrupalılar'a nazaran gerek Avrupa gerekse dünya ekonomisi açısından daha iyi bir konuma yükselmeleri anlamına gelecek şekilde ticaretin merkezi Akdeniz'den Atlantik'e kaymış; dünya ticaretine hâkim olma konusunda merkantilist dönemin başlarında Güneyliler arasında yaşanan mücadele, artık Kuzeyliler arasında yaşanmaya başlamıştır (Bulut, 2000: 25). Bununla birlikte, kıtalararası ticaretin Atlantik ve Hint okyanuslarına kaymasının, pazara dönük güçlü tarımsal yapısının, ticaret sermayesinin, gemicilikteki birikiminin desteğiyle en çok Hollanda'nın işine yaradığı ve merkantilist olarak adlandırılan politikaların Hollanda'nın dünya pazarlarındaki bu gücünü kırmak adına Fransız ve özellikle İngiliz devletleri tarafından uygulamaya konulduğu ifade edilmektedir (Pamuk, 2000: 138). Benzer şekilde Rommels (2010), İngiltere ve Hollanda arasında 1652-1674 yılları boyunca Kuzey Denizi, Akdeniz, Afrika ve Amerikan sahillerinde oldukça şiddetli üç savaşın meydana geldiğini; her ne kadar 1990'lı yılların ortalarında ticari menfaatlerin bu savaşlarda hayati öneme sahip olmadığı fikri gelişe de, ekonomik hâkimiyet ve denizlerde üstünlük sağlama çabalarının son zamanlara kadar tarihçiler arasında söz konusu savaşların nedeni olarak göröldüğünü vurgulamaktadır.

Daha önce yapılan tanımda olduğu gibi, her ne kadar merkantilist politikalara ait birtakım özelliklerden bahsedilebilmek mümkün ise de, merkantilizmin bütün ülkelerde geçerli olacak bir tarifini yapmak zordur. Zira bu düşünce sistemi ile ilgili birçok isim tarafından birbirinden ayrı ve hatta birbiriyle çelişen yaklaşımlar üretilmiş, farklı milletlerin de merkantilizme yönelik farklı anlayışları oluşmuştur (Güneş, 2009: 131). İktisat tarihi literatüründe, Fransa'da uygulanan merkantilist politikalar "Colbertism", İspanya'da "Bullionism" ve Almanya'da "Cameratism" olarak adlandırılmaktadır. Örneğin Hollanda, Avrupa ile diğer kıtalar arasındaki ticaretin sunduğu tüm imkânlardan yararlanan küçük, rekabetçi fakat politik açıdan savunmasız bir ülke şeklinde nitelendirilse de ülkenin yüzyıldan uzun bir süre boyunca özellikle İngiliz ve Fransızlar tarafından gıpta ile bakılan, Avrupa'nın en gelişmiş ve başarılı ekonomisi olma özelliğini koruduğu öne sürülmektedir (O'Brien, 2000: 470). Hollanda'nın merkantilist dönemde uyguladığı politikaların diğer Avrupa ülkelerinde uygulanan politikalarından farkı daha esnek, diğer bir ifadeyle bu fikrî yapının gerektirdiği eğilimlerin aksine bir pragmatist yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu faydacı ticaret politikası, yerli üretimi korumak ya da belirli ticari ortaklara karşı ayrımcı uygulamalarda bulunmak gibi bir ilkeyle engellenmemekte, sadece bu uygulamalar ülke açısından ticari bir avantaj doğuracaksa -ki Hollanda bu durumla nadiren karşılaşmıştır- uygulamaya konulmasını içermektedir (De Vries ve Van der Woude, 1997: 697). Ülkenin ticareti kolaylaştıran bu karakteristik yapısına örnek olarak gümrük vergilerinin aynı dönemdeki merkantilist ülkelerden daha düşük olduğu verilmekte ancak diğer taraftan; yapılan dış ticarete tekel konumu verilen, sömürgeleri savunması, yönetmesi ve kaynaklarından faydalanmasına müsaade edilen Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla Hollanda'nın da diğer merkantilist ülkeler gibi Şark ile yapılan ticaretten sağladığı kazanımları korumayı istediği vurgulanmaktadır (Bulut, 2009: 809).

On yedinci yüzyılda hem İngiltere hem de Fransa'nın temel kaygısı ise sanayinin korunmasıdır. İngiltere'deki sanayiye yönelik bu korumacılık politikası, Denizcilik Yasaları ve Tahıl Yasaları'nın İngiliz merkantilizminin üç temel taşı olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Wallerstein, 2005: 110). Merkantilist düşünce sistemi adına güzel bir örnek teşkil eden söz konusu "Deniz Nakliyesi Kanunu"nda, Avrupa menşeli malların İngiltere'ye ithal edilmesi halinde sadece İngiliz gemilerinin ya da malın üretildiği ülkenin bandrasına sahip gemilerin kullanılabilmesi, Avrupa dışı ülkelerdeki ithal malların yalnızca İngiliz gemileriyle taşınabileceği ve İngiliz sahillerinde balıkçılık yapma ve kabotaj hakkının yine sadece İngiliz gemilerine ait olduğu yer almaktadır (Aydemir ve Güneş, 2006:149-150).

İngiliz merkantilizmine ait fikri yapı üzerinde etkili olan Gerard de Malynes, Edward Misselden ve Thomas Mun gibi çoğu ticaretle uğraşan düşünürlerin aksine Fransa'da merkantilizmin gelişiminde çeşitli devlet kademelerinde görev almış bürokratların rol oynadığı görülmektedir. Öyle ki Fransa'da uygulanan merkantilist politikalar devletin resmi politikaları olması bakımından XVI. Louis döneminde maliye bakanlığı yapmış Jean Baptiste Colbert'in adıyla, Colbertism olarak anılmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, Fransız merkantilizminin İngiliz merkantilizminden farklı bir gelişme çizgisi izlemiş olduğudur ki, İngiliz merkantilizmi loncalar ve devlet müdahalesi gibi Orta Çağ kurumlarından ve uygulamalarından büyük bir hızla kurtulmaya çalışırken Fransa'nın, Orta Çağ sistemini millileştirmeye çalıştığı ifade edilmektedir (Savaş, 2007: 161-162).

Merkantilizmin İspanya'daki uygulaması ise altın ve gümüş gibi değerli madenlere ait stokların artırılması şeklinde ortaya çıkmış ve "Bullionism" olarak adlandırılmıştır. Merkantilist

politikaların uygulandığı dönemde İspanyol devleti Asya ve Amerika'da bulunan kolonilerden kıymetli madenlerin ithali için birtakım düzenlemeleri hayata geçirmiş, bu bölgelerden ülkeye altın ve gümüş getirecek tüccarlara kolaylık sağlamıştır (Aydemir ve Güneş, 2006:147). Öte yandan Wallerstein (2005), merkantilizm asrı olan 17. yüzyılda İspanya ve Portekiz'in merkantilist olamadığını, bu nedenle merkez güçlerin çıkarlarının yarı-periferi ülkelere aktarımında bir köprü işlevi gördüğünü savunmaktadır.

Alman devletlerinde ve Avusturya'da yaklaşık üç yüz yıl ekonomik düşünceye hâkim olan merkantilist görüş "Cameralism" olarak adlandırılmaktadır. Orta Çağ'da Camera kelimesi önceleri kraliyet gelirlerinin toplandığı yer adı olarak, daha sonra kraliyet mülkünün tamamı için kullanılmakta; Cameralism'e ise kraliyet gelirlerini koruma, artırma ve yönetme sanatı anlamı verilmektedir (Haney, 1970: 113-114). Alman merkantilistleri, yani kameralistlerin gerek İngiliz ve Fransız merkantilistlerinden gerekse kendi içlerindeki uluslararası rekabet, yoğun nüfus, tutumlu davranış, kendi kendine yeterlilik isteklerinden kaynaklı olarak devletin ekonomiye müdahalesi, gümrük tarifeleri ve vergilerin yoğun biçimde kullanılması, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülke içinde biriktirilerek ulusal zenginliğin artırılması gibi diğer merkantilist ülkelerle benzer politikaları benimsedikleri anlaşılmaktadır (Savaş, 2007: 163).

3. Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Ticareti

Merkantilizm ile ilgili olarak önceki bölümde yapılan tanımda kısmen ifade edildiği gibi, bu düşünce akımına uygun politikaların benimsenmesi ve uygulanması farklı ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıktığından, başlangıç ve bitiş dönemi hakkında net bir tarih belirlemek oldukça zordur. Ancak dönemsel analizlerin yapılabilmesi bakımından, 1500-1750 yıllarını kapsayan bu zaman aralığına Merkantilist Dönem, o dönemin iktisadi düşünce adamlarına da Merkantilistler adı verildiği (Yılmaz, 2014: 5) bilinmektedir.

Galip Haldun, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkantilist dönem içerisinde, *on birinci asr-ı hicrideki (m.1590-1680)* sanayi ve ticaretini "...şayan-ı tedkik", iktisadiyatını ise tarihteki en parlak devr olarak nitelendirdikten sonra genel görünüm ile ilgili olarak "Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra başlayan uzun seferler bize birçok fedakârlıklar ihtiyar ettirdiği halde menâbi tabiinden istihsal eylediğimiz servet-i cesimeyi ve bu kıtaya mahsus olan ticareti akim bir hale koymamış idi. Hatta denilebilir ki haricden hücumlara ve dâhilden çıkan birçok ihtilâllere bir asır zarfında galebe çalabilen şey, o zaman memleketin iktisaden haiz olduğu kuvvet ve kudret idi." demektedir (Haldun, 1916: 5). Marsigli ise, Türkler ve Türklere tabi olan diğer kavimlerin alışveriş namını verdikleri ticareti maharetle icra ettiğini, hükümetin tüccarı himayeyi esirgemediğini ve mallarını ağır vergilerle mükellef kılmadığını ifade ederek; Türklerin genellikle kanaatkâr ve "sanat-ı ticaret" ile uğraşmakta olduklarından dolayı aralarında dilenci ve fakir bulunmayacak bir hale geldiklerini savunmaktadır (Haldun, 1916: 5-6).

İmparatorluğun 17-18. yüzyıllarda Avrupa ile yaptığı ticaretin önemli artışlar gösterdiği, Avrupa'nın mamul mallarının Doğu Akdeniz pazarlarını istilasının ise 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, Sanayi Devrimi'nden sonra başladığı belirtilmektedir (Pamuk, 2000: 139). Galip Haldun (1916)'a göre dış ticaretteki artışa, diğer bir ifadeyle "mahsulât-ı arzıyemizin" bu asır içerisinde dışarıdan talep edilmesine esaslı bir sebep "Avrupa'da müstemlekât politikasının başlangıcı olan ticaret kumpanyalarının henüz teşkile başlamamış olması" ve "...büyük müşterimiz Fransa'nın memlekette sanayi vücuda getirmeyi henüz idrak etmiş olması" idi ki, bu sayede ürünlerimizle rekabet edecek bir ortam henüz teşekkül etmemiştir.

Öte yandan, bu dönemde dış ticarete yaşanan artışın bir başka nedeni ise Avrupalı devletlere bahşedilen kapitülasyonlardır. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk ticari imtiyaz, yani kapitülasyonun 1352'de Cenovalılara verildiği, Yıldırım Bayezid'in ticari imtiyazları diplomaside kullandığı ve Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim gibi birçok Osmanlı hükümdarının dönemin şartlarına göre çeşitli ülkelere imtiyazlar tanıdığı görülmektedir. Ticari imtiyazlar her ne kadar 18. yüzyıldan sonra İmparatorluğun zayıflamasına bağlı olarak Avrupalı devletler tarafından gittikçe artan şekilde kötüye kullanılmış olsa da, bu yüzyıla kadar devlet ve ekonomi açısından herhangi bir tehdit veya zarar ifade etmemektedir (İnalçık, 2000: 247-250). Galip Haldun (1916)'a göre verilen imtiyazlardan zarar görmemiz idarenin, yani bürokratların siyaset-i ticariyeyi bir zaman sonra idrak edememeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü "Garp bizim mahsulât-ı arziyemize, mamulât ve masnuatımıza muhtaç olduğunu anlamış ve ricâl-i idaremizin ruhuna nüfuza başlamış"; Osmanlı ise, "Mahsulâtımıza ve Hindistan'dan, Acemistân'dan, Yemen'den transit tarikiyle gelen eşyaya mahreç bulmak maksadıyla gösterilen bu suhuletleri, bu tarihte ve onu takip eden asırda ibzalde hiç tereddüt göstermemiş"tir (Haldun, 1916; 5). Dolayısıyla, Osmanlılar ile anlaşma yapmış olan devletlere verilen ahidnâmeler gereğince, söz konusu devletlere mensup tüccarlar İmparatorluk topraklarının gerek iç taraflarında gerekse deniz sahillerindeki şehir ve kasabalarında ticaret yapmakta, gümrük resmini ödedikten sonra getirdikleri eşyayı serbest olarak satıp, üzerinde herhangi bir kısıtlama (ihracat yasağı gibi) olmayan mallardan istediklerini bizzat kendileri veya vekilleri vasıtasıyla satın almaktadır. Ayrıca, Ricaut gibi yazarların eserlerinde belirttiği gibi Osmanlı hükümeti, tüccarları kovana bal getiren arılar olarak nitelediğinden himayeye layık görmekte ve ticaret anlaşması yaptığı bir devlet ile savaş halinde dahi olsa şehir ve limanlarına gelen tüccarların mallarına kesinlikle el uzatmamaktadır (Uzunçarşılı, 1999: 576). Galip Haldun (1916) da Venedik, Almanya ve Macaristan gibi ülkelerle harp halinde olmamıza rağmen "...siyaset ile ticareti birbiri ile karıştırmamış" politika yapıcılar sayesinde memlekette yabancılar ile alışverişin devam ettiğini doğrulamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ve Akdeniz bölgesinin önemli rol oynadığı ticari ilişkilerde on altıncı yüzyıl sonu ile on yedinci yüzyıl başlarında Hollandalılar ile birlikte İngilizler, Fransızlar ve Hanseler¹ rekabet etmekte, ancak Hollandalılar gemi tasarım tekniği ve ticari örgütlenmedeki üstünlükleri nedeniyle en büyük paya sahip bulunmaktadır (Wallerstein, 2005; 65-66). On yedinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Hollanda ticaretinin kemiyet itibarıyla az oluşu ve özellikle İzmir'de yoğunlaşması, daha fazla kâr temin edebilmek amacıyla Hindistan ticaretinin tercihi, ülkenin coğrafi vaziyeti ve nihayetinde kıta politikalarına dâhil olunması gibi sebepler Hollanda'nın Akdeniz ticaretini zaafa sürüklemiştir (Kütükoğlu, 2013: 60). Bu nedenle bahsi geçen zaman diliminde İngiltere'nin girişilen yoğun savaşların desteği ve merkantilist politikalar yoluyla Hollanda'yı geriletmeyi başardığı ifade edilmekte (Pamuk, 2015: 138), Akdeniz ticaretinde ağırlığının artmaya başladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki İngiltere'nin güney pazarını ele geçirmesi ve daha kesin olarak sanayi ve ticarete Akdeniz rakiplerini ortadan kaldırmasının, ülkenin on yedinci yüzyıldaki yükselişinin temelinde yer aldığı vurgulanmaktadır (Rapp, 1975: 522-523).

Galip Haldun (1916) Marsigli'den alıntı ile on birinci asrı hicride Osmanlı'nın dış ticarete konu malları ile ilgili olarak "Türkiye'de ipek, yün, tiftik, ham ve mamul pamuk, kendir, balmumu, zeytinyağı, odun kömürü, hayvanat ve kereste'nin bol miktarda bulunduğunu ve "Asya'da Acemistan ve Arabistan ile hemhudut olan Türkiye İmparatorluğu'nun vaziyet-i coğrafyası ticarete pek müsaid" olduğundan, dâhilde sarf edildiği gibi "Bu memleketlerden pek çok mal

1 Hanseler (Hansalar): Almanya'nın kuzeyindeki kentlerin ve yabancı ülkelere yaşayan Alman grupları ve/veya bu grupların karşılıklı çıkarları korumak amacıyla kurdukları ticari örgütlenme.

celb ve adalar denizine nakl ile mağazalarını doldurduktan sonra Avrupa'ya" dağıtıldığını ifade etmektedir. İtalyan yazar kürk ve diğer deri ürünlerinin de Türklerin ihraç malları arasında yer aldığından bahsetmekte, "İpek, yün, deri için imal edilen boyalar gerek parlaklığı gerek devamı itibarıyla en son bir mükemmeliyeti haizdir." ve "Türkler halılarını bu yünlerle yaparlar. Halılarına resim koymak adetleri olsaydı yaptıkları halıların dünyada bir meseli bulunmazdı." demektedir (aktaran Haldun, 1916: 6).

Marsigli Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretine konu ürünler hakkında çeşitli ülkelere göre biraz daha teferruatlı bilgi vermektedir. Buna göre Türk Devleti örneğin İtalya'dan yün, altın telli kumaş ve züccaciye ürünleri; Fransa'dan yünden mamul her türden kumaş, kâğıt, dikiş ve süse ilişkin iğne vb. gibi çerçilik denilen eşya, Hollanda'dan yün kumaşlarla birlikte bakkaliye ve madeni para; İngiltere'den yine yün kumaşlar, kurşun ve kalay; Almanya'dan ise varak², foya³, gümüş, altın veya bakır teller ile süs eşyası ithal etmektedir (aktaran Haldun, 1916: 6). Avrupalı devletlerin İmparatorluk'tan satın aldıkları ürünler incelendiğinde ise, İngiltere'ye ipek, tiftik, devetüyü, pamuk; Fransa'ya İngilizlerin satın aldıkları mallara ek olarak kahve, buğday, zeytinyağı, kömür, sinameki ve balmumu; Almanya'ya hayvan postu (kürk); Venedik'e bu sayılan mamulât ve mahsulât ile beraber önemli miktarda kasaplık hayvanın ihraç edildiği anlaşılmaktadır (aktaran Haldun, 1916: 6).

Osmanlı ile Avrupa arasındaki dış ticaret hacminin artışında ticari imtiyazların yanı sıra düşük oranlı gümrük vergilerinin de etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. Marsigli ithalat gümrüğünün pek az olup yüzde üçü geçmediğini, gümrük resmi bir defa ödendikten sonra eşyanın İmparatorluk'un her yerine sevk edilmesinin mümkün olduğunu vurgularken, Galip Haldun "Marsigli'nin müşahedeye müstenid bu mütalaasını te'yid edecek vesika-i resmiye ve milliyemiz" in mevcut olduğunu ve bu asra gelinceye kadar Türkler'in "ticaret ve sanatın terakkisi için her türlü suhuleti ibrâzdan" çekinmediğini ifade ederek bu durumu doğrulamaktadır (Haldun, 1916: 7). Avrupalı devletlerin 16-18. yüzyıllar arasında uygulamış oldukları merkantilist politikalar sayesinde her türlü korumacılık tedbirini alarak milli sanayilerini güçlendirmelerine karşın, ekonomik anlamda ilk amacı piyasada mal bolluğunu sağlamak olan Osmanlılar'ın söz konusu dönemde takip ettiği serbest dış ticaret politikasının mal ve para bolluğunu temin etmekle birlikte yerli sanayiye korumacılıktan yoksun bıraktığı savunulmaktadır (Bulut, 2000: 33). Oysa Pamuk (2015), sanayi devriminden önceki dönemi analiz ederken, Batı Avrupa'dan ithal edilen mamul malların yerli zanaatlar üzerindeki etkilerini çok fazla abartmamak gerektiğini belirtmektedir. Yazar bir misal olarak, 18. yüzyılda Avrupa'dan ithal edilen yünlü kumaşların İstanbul dâhil olmak üzere Anadolu'daki bütün yünlü kumaş tüketimi içerisinde %1 veya 2'yi geçmediğini belirtmekte; ayrıca, söz konusu mamul malların Osmanlı loncalarının ürünleriyle doğrudan rekabete girmeyen ürünler olduklarını ifade etmektedir.

Daha önce kısmen ifade edildiği gibi, on birinci asr-ı hicrîde (m.1590-1680), Batı Avrupa ile yapılan ticarete Osmanlılar buğday, deri, ham ipek ve ipekli dokuma ihraç etmekte; yünlü dokuma, bir miktar ipekli dokuma ve diğer lüks tüketim mallarını ithal etmektedir ki, ihracat genellikle ithalattan fazla olduğundan, aradaki fark batıdan doğuya doğru altın ve gümüş akımına neden olmuştur (Pamuk, 2015: 69). Marsigli bu noktada, Devlet-i 'Alıyye'nin ithal ettiği eşyanın dâhilde bulunan mamulât ve mahsulât-ı arziye ile baş başa mübadele edilecek kıymeti haiz olmamasından dolayı Avrupalılar'ın, fazla olarak aldıkları eşyanın bedelini nakden ödemeye

2 Altın, gümüş veya başka madenler dövülerek oluşturulan ince, parlak yaprak.

3 Elmas taşları altına konulan ince varak yaprağı

mecbur olduklarını ve bu sebeple Türklerin Hıristiyan Avrupa'dan çok para celp ettiklerini belirterek; "İngilizler bile pek çok miktarda kurşun ve kalay ithal ettiği halde Türkiye'den aldığı eşya mukabilinde diğer milletlerden daha fazla nakd vermeye mecburdur." demektedir (aktaran Haldun, 1916: 6). Ticari münasebetler dolayısıyla diğer yabancı devlet paralarının yanı sıra, Esedî veya Arslanlı denilen Felemenk kuruluşlarının birkaç asır Osmanlı piyasasında kullanılmış ve bazı yerlerde Osmanlı kuruluşuna bile alem olması, Marsigli'nin ifadesiyle "Türk ilinin sahil vilayetlerine iddihâr edilmiş" olan altın ve gümüşün bolluğuna delil olarak sunulmaktadır (Uzunçarşılı, 1999: 238). Bu durum karşısında Batılı devletler ise, Doğu ile ticaret yapan tüccarların götürdükleri mal mukabilinde mal satın almalarını zorunlu kılmış, memleketlerinden altın ve gümüşün çıkışına mani olmaya çalışmışlardır (Güçer, 1987: 97). Yine 17. yüzyılın ikinci yarısında Doğu pazarlarını kaplayan ve 1/8 İspanyol kuruşu değerinde olduğundan dolayı Türkler tarafından "sümün" adı verilen para üzerindeki spekülasyonlar Levant Company için bir tehlike oluştururken; İzmir'e bol miktarda gelen Hollanda arslanlı (esedî) kuruluş tehlikesine karşı kumpanya tarafından, İngiliz gemilerinin Türk memurların huzurunda elçi ve konsolosları tarafından muâyenesi tedbirinin alındığı bilinmektedir (Kütükoğlu, 2013: 61-62).

Haldun (1916), memlekette istihsal edilen eşya ve mahsulâta Avrupalılar'ın fazlasıyla muhtaç olduklarını fevkalade mutaassıp oldukları halde Türklerin malını satın almaktan uzak durmadıklarını öne sürmektedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun ithal ettiği mallar, pek az istisnalar dışında talepesnekliliği fazla, yani her zaman ithalinden sarfınazar olunabilecek lüks mallar iken, yabancı devletlerin İmparatorluk'tan satın aldıkları mallar hububat, canlı hayvanat, pamuk, çeşitli deriler vb. gibi geniş halk kitlelerinin ihtiyacını temine yönelik ürünlerden oluşmaktadır (Güçer, 1987: 87). Ancak 18. yüzyıla kadar İmparatorluk tarafından yabancı devletlere verilen imtiyazların bir süre sonra Avrupalı tüccarlar tarafından gaddarca kötüye kullanılmasının (İnalçık, 2003: 72), başlangıçta memleket menfaatine uygun olarak cereyan eden dış ticaret dengesini 18. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar aleyhine bozduğu görülmektedir (Karta, 2015: 140). Galip Haldun, ticaretin de önemli rol oynadığı Osmanlı Devleti'ndeki bu gerileyiş sürecini "Türlere zeval bulmaz bir husumet-i diniyye besleyenleri yine kendi müverrihlerinin itirafı ile sabit olan Garblılar bizi bu müstesna mevkiimizden düşürmek için her türlü vesilelere müracaat ettiler. Onların icat ettikleri vesileleri bizim muhit-i ictimâimiz de hiss kabul eyledi. Dâhilde ihtilal, müdirân saltanatındaki cehâlet, Garblıların perverde eylediği husumet-i diniyye ve fikir, ticarete manasını idrak edemediğimiz rekabet bizi demir çemberler arasında sıkıştırdı gitti." sözleri ile açıklamaktadır (Haldun, 1916: 7).

4. Sonuç

Bu çalışmada iktisat tarihinde merkantilist dönem olarak adlandırılan 16-18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile dış ticareti, Galip Haldun'un İktisadiyat Mecmuası'nda çıkan "On Birinci Asr-ı Hicri'de Sanayi ve Ticaretimiz" başlıklı yazısının birinci bölümü dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Yazının büyük bölümünde, 17.yüzyılda Osmanlı topraklarında çeşitli nedenlerle bulunmuş olan Luigi Ferdinando Marsigli'nin tetkikleri, kalan bölümlerde ise dönemle ilgili olarak Galip Haldun'un analiz ve düşünceleri yer almaktadır.

Galip Haldun on birinci asr-ı hicriyi (m.1590-1680), vukuat-ı harbiyyeye rağmen Osmanlı Türklerinin iktisadiyatta devr-i tekâmülül olarak nitelemekte; böyle bir devri vücuda getirmenin ise hayat-ı resmîyyeye iştirak etmedikçe mücâdelât-ı siyasiyyeden sakınarak ziraat, ticaret ve sanat ile uğraşmakla mümkün olabildiğini savunmaktadır. Yine bu yüzyılda Osmanlı ile Avrupa arasındaki dış ticaret hacminin artışında yabancı devletlere verilen ticari imtiyazların (kapitülasyonlar) ve

düşük gümrük vergilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik dış ticarete yaşanan bu artışın 18. yüzyıla kadar Osmanlılar lehine olduğu, yani Devlet-i 'Aliyye tarafından hayata geçirilen ticari kolaylıkların henüz ekonomik açıdan bir zarara sebep olmadığı aksine ticaretten kazanç sağlama fırsatı sunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde Osmanlı'nın, halkın refahının bozulmaması adına iç piyasada mal bolluğunun sağlanması şeklinde ifade edilen dış ticaretteki birincil amacı gerçekleşmiş ve serbest ticaret hem ülke vatandaşlarının talep ettiği malların arzını yükseltmiş hem de ihracatın ithalattan fazla olması sayesinde ülkeye bol miktarda altın ve gümüş girişi yaşanmıştır. Fakat sadece Osmanlı değil hemen tüm dünya ülkeleri tarafından ticari olduğu kadar siyasi nedenlerle de kullanılan bir politika aracı olduğu bilinen kapitülasyon uygulaması, Avrupalı devletler tarafından aşırı şekilde kötüye kullanılmasına da bağlı olarak, 18. yüzyıldan itibaren ticari ve ekonomik dengelerin Osmanlı aleyhine dönmesinin sebepleri arasında yer almıştır.

Kaynakça

- Alp, T. (1915) "Milli İktisada Doğru", İktisadiyat Mecmuası, 1(1), 1-2.
- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006) "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.
- Bal, F. (2011) Osmanlı Devleti-İspanya İktisadi İlişkileri (16.-18. Yüzyıllar). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- Bulut, M. (2000) "XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", *Ekonomik Yaklaşım*, 11(39), 23-35.
- _____ (2009) "Reconsideration of Economic Views of A Classical Empire and A Nation-State During the Mercantilist Ages", *American Journal of Economics and Sociology*. 68(3), 791-828.
- Duru, K. N. (1975) Ziya Gökalp. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- De Vries, J. ve Van der Woude, A. (1997) *The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of The Dutch Economy, 1500-1815* [Elektronik Sürüm]. New York: Cambridge University Press.
- Gomes, L. (1987) *Foreign Trade and The National Economy: Mercantilist and Classical Perspectives* [Elektronik Sürüm]. London: Macmillian Press.
- Gökalp, Z. (1915) "Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?", *İktisadiyat Mecmuası*, 1(1), 3.
- Güçer, L. (1987). XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*. (1): 1-128.
- Güneş, H. H. (2009) "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları", *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(2), 126-138.
- Hafter, D. M. (1964) *Critics of Mercantilism in France: 1751-1789: The Industrial Reformers*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yale University.
- Haldun, G. (1916) "On birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz", *İktisadiyat Mecmuası*, 1(21), 5-7.
- Haney, L. H. (1970) *History of Economic Thought* [Elektronik Sürüm]. New York: The Macmillan Company.
- Heckscher, E. F. (1994) *Mercantilism* [Elektronik Sürüm]. New York: Routledge.
- İnalçık, H. (2000) İmtiyâzât. İslam Ansiklopedisi içinde (C.22, ss.245-252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- _____ (2003) "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu Batı*, (24), 55-83.
- _____ (2007) *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. ve Birinci, A. (1995) "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebîkeç*, (2), 101-121.
- Karaman, D. (2004) "Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 65-87.

- Karta, N. (2015) "Avrupa Merkantilizmi ve Osmanlı Ekonomisi", *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 4(11), 130-146.
- Kütükoğlu, M. S. (2013) Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1850). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mantran, R. (2007) XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mun, T. (1664) *Englands Treasure by Forraign Trade* [Elektronik Sürüm]. <http://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368MunTreasuretable.pdf> (10.05.2018).
- O'brien, P. (2000) "Mercantilism and Imperialism in the Rise and Decline of the Dutch and British Economies 1585-1815", *De Economist*, 148(4), 469-501.
- Olson, F. C. W. ve Olson, M. A. (1958) "Luigi Ferdinando Marsigli, The Lost Father of Oceanography", *Quarterly Journal of the Florida Academy of Sciences*, 21(3), 227-234.
- Pamuk, Ş. (2015) Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, H. S. (2015) "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Rapp, R. T. (1975) "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and The Commercial Revolution", *The Journal of Economic History*, 35(3), 499-525.
- Rommelse, G. (2010) "The Role of Mercantilism in Anglo-Dutch Political Relations, 1650-74", *The Economic History Review*, 63(3), 591-611.
- Sağlam, S. (2017) "Ziya Gökalp'te Solidarizm ve Milli İktisat", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 67-84.
- Savaş, V. F. (2007) İktisatın Tarihi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Skousen, M. (2014) İktisadî Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası. Çev: Mustafa Acar vd., Ankara: Adres Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2009) Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toprak, Z. (1995) Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950: Milli İktisat-Milli Burjuvazi. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1999) Büyük Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar (IV. cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Ş. E. (2014) Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Ankara: Efil Yayınevi.
- Wallerstein, I. (1979) "The Ottoman Empire and The Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Fernand Braudel Center Review*, 2(3), 389-398.
- _____ (2005) Modern Dünya Sistemi (II. cilt). Çev: Latif Boyacı, İstanbul: Bakış Yayınları.

EK-1: On birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz başlıklı yazının Osmanlı Türkçesi Metni

• صافی ۴۱ •   • اقتصادیات مجموعہ ص ۴۱ •   • صیفہ •

اودہ برنجی عصر فقیرمہ صنایع و تجارت

— ۱ —

غالب فقیرمہ

اون برنجی عصر فقیرمہ کی صنایع و تجارتیں شایان تدقیق بر حالہ در۔
ادعا ایدہ بیلیرز کہ تاریخ اقتصادیات بر عصرین دہا پارلاق بر دور
اراثہ ایدہ من۔ قانونی سلطان سلیمان صوکرہ باشلایان اوزون
صفرل بڑہ بر خوق فدا کارقلر اختیار ایشدر دیک حالہ منابع
طبیعیہ دن استحصال ایدہ دیکم تروت حسیبہ فی ووقعہ بہ مخصوص
اولان تجارتی عقیر بر حالہ قویا ماش ایدی۔ سختی دینسہ بیلیر کہ
خارجدن مجموعہ واردخلہ جیقان رجہ فی اختلافلرہ بر عصر طرفدہ
غلہ خالایان شی اوزمان مملکتک اقتصاداً حاضر اولدینی قوت
و قدرت ایدی۔

عثمانی تورکری حیات رسمہ بہ اشتراک ائمہ کجہ بحالات
سیاسیہ دن قوی ایدہ رزق زراعت، تجارت و صنعت ایلہ توغل ایلہ مش
اولدینس دن، ۱۱ شجی عصر ہجری [۱۷ شجی عصر میلادی]
ایچندہ ذکای اقتصادینہ دلالت ایدہ جک بر دور وجودہ کثیرہ۔
پیدشدر۔

شرفدہ بر عصر ایچندہ کی تجارت و صنایعومزک پارلاق اولماسہ
و محصولات۔ ارضہ مزک خارجدن طلب ایلدینسہ اساسی بر سبب
وار ایدی۔ اور وادہ مستملکات بولیتقہ سنک باشلانجی اولان
تجارت قومانیاری ہنوز تشککہ باشلامش ایدی۔ بویوک مشرتمز
اولان فرانسدہ ریشلیولر، مازانلر، قولہ درلر ایچاندہ ایستیکاری
تدابیر ادارہ سہاسندہ مملکتدہ صنایعی وجودہ کثیرہ کی ہنوز
ادراک ایشلردی۔ بنا علیہ محصولات طبیعیہ مزہ رقابت ایدہ جک
معمورہ ہنوز تشکک اچمش ایدی۔ جغرافی وضعیتز آسانک
مشہور اولان محصولات و معمولاتی بہ زرم ایلزہ سوق ایشدرہ جک
بر حالہ ایدی۔ بوندن معادہ تجارتک انکشافی مقصدیلہ اعطا
قیلیدینسہ ہیچ شہہ اولمان فایتولاسیونلر ہنوز بڑہ ضرر ایتاق
ایدہ جک برشککہ کیرمہ مش ایدی۔ سیاست تجارتی بڑہ رجال
ادارہ من مع التأسف بوندن صوکرہ ادراک ایدہ نہ دی۔ حالیکہ
غرب بڑہ محصولات ارضہ مزہ، معمولات و مصنوعاتزہ محتاج
اولدینی آکلامش، رجال ادارہ مزک روختہ خودہ باشلامش
ایدی۔ اون دردنجی لوٹیک ۱۶۷۱ دہ استانبولہ کوندردیک سفیری
«مارکی دونو آتہل» اون دردنجی لوٹیک دبدہ وچشمشدن
بحث ایدہ رکن تجارت مسئلہ سنہ نقل کلام ایدنجہ فاضل احمد باشانک
«ہو قدر بویوک بر بادشاہ بویولہ بازارکان ایشہ فصل اولور دہ قدریشور»
طرزندہ جواب و زمہنی بویولہ سیاست تجارتی آکلامادینسہ دلیدر۔
۱۶۱۴ سنہ سندن صوکرہ فرانسدہ ایلہ بر آرز بوزوشدینس دن
انکلیزہ، وندیکلیلرہ، فلشکلیرہ عثمانی دہ کز زندہ کندی

باراقرینک سفیری و اجرائی تجارتی ایچون مساعده ایتدک۔ فرمان
شکلندہ ووردیکم تجارت معاہدہ رندن آکلادینسہ کورہ مثالاً انکترہ
حکومتہ وریلن فرماندہ: انکلیز بازارکانلری حلبدہ؛ مصر دہ ریشش
و کندیلرینہ (قرہ دن دریادن تن صویندن زاق مسقوروس و لایتلرینہ
و جمعدن بیکدن ضبط اولتان و لایتلرہ) کیدوب کلکہ، مملکتدہ
متموع اولمان موادی آلوت کونورمکہ و اورادن متاع آلوب بورادہ
بیع و شراہہ مآذویت و ریشش اولدینی کور و بولوز۔ جهان تجارتک
بازاری حکمندہ اولان مملکتزدہ بولسان اجابدن ایشدیکم
استفادہ شایان دقت ایدی۔ مثلاً:

۱۶۲۵ سنہ سندن انکترہ قرالک یازدینی نامہدہ [قریدون یک
مجموعہ ص ۴ ص ۴۷۸] انکترہ تاجرلرینک (معاملہ لری
سبیلہ سعادتلو پادشاہ خضر تارلرینک بت المائلہ متع اولدینسہ شہہ
اولمایوب) عہدہ رعایت ایلزسہ بویاز بازارکانلر کیری بہ چلہ غیر بلاجی
وبوندن (خرینتہ عامرہ نہ مرتبہ ضرر مرتب اولاجی)
کوسترلشدر۔

محصولاتزہ و ہندستاندن، محبستاندن، بندن ترانیت طریقیہ
کان ایشاہ حرج بولقی مقصدیلہ کوسترلن بوسہوللری بونار بختدہ
واونی تعقیب ایدن عصر دہ ایلدہ ہیچ تردد کوسترمک۔ ۱۰۸۴
[۱۶۷۳] تاریخندہ فرانسدہ ایلہ عقدا ایشدیکم آتینجی فایتولاسیوندہ
بوزدہ بشر کومروک رسنی بوزدہ دردہ تزیل ایتدک۔ فرانسدہ
شرقہ اولان اخبارجی ۱۶۸۲ دہ ۶۰۰،۰۰۰ غروش ایکن ۱۶۸۵ دہ
دردت ملیونہ جیفدی۔

ایشہ اون برنجی عصر ہجری [۱۷ شجی عصر میلادی] تدقیق
ایدیلرہ۔ کورولوز کہ بو عصر عثمانی تورکریینک وقعات حربیہ بہ
رغمراً اقتصادیاتدہ دور تکمیلدر۔ عثمانی تورکریینک
یاقندن تدقیق ایش اولان «مارسفل» عثمانی امپراطورلنک
حیات عسکریہ، نامیلہ یازدینی اتردہ ۱۶۸۳ سنہ سنی عثمانی
دولتک آل قوتلی زمانی اولدینس سولہ مکدہ در۔ «مارسفل» عددی
ہر زمان ۱۵۰ - ۲۰۰ بیک دادہ سندہ اولان تجارت وزعیلرہ
ترک ایدیلن اعشار وسائر تکالف مہمہ حسابہ ایلدینسہ حالہ دولت
خزینہ سنہ کیرن وارداتی ۳۳،۳۸۰ کیسہ یاخود ہر کیسہ ۵۰۰
اسدی آلٹون یاخود قارہ غروش اولماسہ کورہ ۱۶،۶۹۴،۵۰۰
اسدی آلٹون کوسترمکدہ در۔ قانونی سلطان سلیمان زمانی ایلہ
۱۰۶۴ تاریخندہ نشر ایدیلن طرخوشی احمد باشا بودجہ سنہ نظرآ
آرادہ خلی ترقی مشاہدہ اولتور۔

اون بدنجی عصر دہ تورکری اجتماعی و اقتصادی قاط نظر دن
تدقیق ایدن مارسفل دیبورک: «تورک و تورکرہ تابع اولان
دیگر اقوام اولجہ سولہ دیکم کی آلیش و پریش نامی ویزدکاری
تجارتی مہارتلہ اجرا ایدولر۔ حکومت تجارتہ انجباب ایدہ جمہانی

اولدقلردن ایک ایچون بر صرفیات مخرجی بولمشدر .
ذوقلرینه موافق برطاق قاشلری ده اولوب بالخاصه ساقیزده
آلتون وکوش تلارله منسوج بر نوع قاش دها واردد [بورونچوک].
کوک اعمالله مخصوص بوستلر ملکتهده میدول . دهکسهده
شالدن بالخاصه موسقوآدن جلب ایدیلور . بوده مهم بر تجارت
تشکیل ایدر .

ایتالیا تورکیه وندیگ معمولاتی بالخاصه یوک آلتون تللی
قاش، کاغد و اشیای زجاجیه ادخال ایدر . فرانسه یوکدن معمول
هر نوع قاش، کاغذ، دیکشه وسوسه متعلق ایکنه سائر وولجاصل
چرچیک دینان اشیا کتیریر . هوللاندا یوک قاشلاره قابله و سکه
قل ایدر . انگلتره یوک قاشلاره قلائی، قوروشون کتیریر . آلمانی
چرچی اشیا [Mercerie] ورق، فویاه، کوموش ویا آلتون ویاقر
تلر وسوسه متعلق اشیا کتیریر ؛ و لوزوی قدر حیوان پوستی
[fourure] ادخال ایدر . خارچدن ملکته ادخال اولان اشیا داخلیده
بولان معمولات و محصولات ارضیه ایله باش میادله ایدیلر جگ
قیمتی حائز اولمادیغندن اوروبایلر فاضله اولاراق آلدقلى اشیا تک
بدلی نقدا تسویه اتمک مجبور اولورلر . ایسته بو سببله تورکر
خرستیان اوروبادن چوق بازا جلب ایدرلر . انگلتره بیله یک
چوق مقدارده قوروشون و قلائی ادخال ایدنکی حالده تورکیه دن آلدنی
اشیا مقابلهده دیگر ملاردن ده فاضله نقد ویریک مجبوردر .
انگلتره تک تورکردن سائون آلدنی اشیا ، اییک ، تیفتیک ، دوه
تویی، پاموقدر . پاموق هریرده مقبوله کیکن انگلیز معمولاتی ایچون
فایزقارده قولانیلیر . تورکرله بایلان تجارت کرک یاقینلندن ،
کرک آلیش ویریشک قولایلندن طولانی انگلیزلر چوق فایده
تأمین ایله مشدر . سنهده ایکی دفعه کباری سیاحت ایدر بیلدیکندن
دینه بیلرک انگلیزلر دنیان هر هانکی بز یرنده یادقلى تجارتدن
بونجارتی ده کارلی بولمشدر . هوللاندا لیر انگلتره و فرانسه
معمولاته محتاج قالدقلىردن یوک قاشلر تجارتی آلمشدر . فرانسرلر ده
انگلیزلرک ساتون آلدقلى اشیا تک عینی تورکردن ساتون آلق
مجوریتدهدرلر . فرانسرلر تورکرله چوخه ساتارلر . بوندن مانعا
فرانسرلر واسع مقیاسده مصردن قهوه اخراج ایدرلر . ملکتهلر نده
قییات یوسک اولورسه تورکردن مادیله صورتهده کل بدلی نقدا تسویه
ایدنک اوزره بئدای ایله فایزقارده استعمال ایدنکری زیتون
یاغی و کومور و سائیک ایله بال موسی منابه ایدرلر . بونلر تورکرله
واسع برقیاسده نقد ادخالی تأمین ایدر . وندیکلیر بوساییلان
معمولات و محصولات عینی مابعه ایدنکری کی دالمجا جوازنده
یک چوق حیوان منابه ایدرلر . قصابق حیوان وندیکه تورکیه دن
ادخال قیلنیر . مجوهرات قیبتل بر متاع تجارت اولوب بولور . بوغول
دولای ایله هم حدود اولان عجمستاندن ارمینیلر واسطه سیله جلب
و تجر سفید اسکله لرینه نقل ایدیلرک اک کوزه لاری اوروپایه و مقدما

اسیر که مری ؛ و امنعه تجاریه یی آغیر ویرکیله . مکلف قلماز .
بالعکس بوبوک بولر اوزرنده لوزوی اولان کورولرک انشاسنی
و مرور و عبوره سرپست قالماسنی کندیسنه بر وظیفه بیلیر . مع مافیه
حکومت بو وظیفه یی اوزاق لرده ، خصوصیه آسیا ولایتلرنده
مأمورین عسکریه یه تحمیل ایله دیکندن اولر یوق قالیفا ایدرلر .
واکترا ارتکابده بولونوزلر . . . . . تورکر علی العموم قناعتکار
و صنعت تجارت ایله مالوف اولدقلردن آرزنده دینلی و فقیر
بولما یاقی برحاله گلشدر . بر تورکر ایلریده ظهور ایدر جگ وقایعه
قارشى حاضر اولق ایچون طولور برکسه حاضرلار . . . . . عیارهده
یاخود باشقه بر صورتله وفات ایدر بر تورکر کورولرک اوزرنده
بالمولور برزه ساتیلی برچیقین ایچنده رقاچ آلتونی بولماین .
مارسینی بوندن سوکرک محصولات و امنعه تجاریه یی ادخالات
واخراجات اولاراق ایکی قسه آیرمقددر . بنه علیه ادخالات
واخراجات تجارت تک ملکتهک منفعته موافق بر صورتده جریان
ایدنکی کورولور :

مارسینی دوام ایدرک دیورکه :

« تورکیهده اییک ، یوک ، تیفتیک ، دوه تویی ، خام و معمول
پاموق ، کندیر ، المومی ، زیتون یاغی ، سائیک ، اودون کوموری ،
حیوانات ، گراسته واردد . بونلر یک میدولدر . داخله صرف
ایدنکی کی دیگر ملکتهلر ده سوق ایدیلر . خارجه باده ملکتهده
بیتشمه ی محصولات و معمولاتی ساتون آلیله جگ قدر نقد دارک
، جلنه منحصر قالمیوب بالعکس خارچدن کلن نقد مقابلهده ساتیش
بایلیر . آسیاده عجمستان و عربستان ایله هم حدود اولان تورکیه
اعتبار اولرکنک وضعیت جغرافیه یی تجارته یک مساعددر . بوملکتلردن
یک چوق مال جلب و آطهر دکزینه نقل ایله مغازه لر ی طولور .
دقدن سوکره اوروپایه توزیع ایدرلر . تورکرک کتیردیکی امنعه ،
اییک ، عجم و هند قاشلری ، مذهب قاشلر ، مجوهرات ، اجزای
طیه ، پلسک ، عطریات ، شابه کزی طریقه لیمندن کن قهوه در . [۱]
یوقاینده تعداد ایدیلن معمولاته داخله وجوده کتیریلن
معمولاتی ده علاوه اتمک ایجاب ایدر . کرچه بو معمولات یری
اهالی یه مخصوص ایدر اوروپایه اتمه مانده خلق آلیشم اولدیغندن
مواد تجاریه ماینه ادخال لازمدر . سختیان ، همدرو احتیاجاته
مخصوص کورک ، طابه و قویون دریندن بایلان غلغلر ، حیوان
دریندن بایلان صاغرلر اوروپایه سوق ایدیلر . اییک ، یوک ،
دری ایچون اعمال ایدیلن بولر ، کرک یارلاقلی کرک دوامی اعتبارله آک
صوک بر مکملتی حائزدر . تورکر خالیرنی بو یوکردن یاپارلر .
خالیرینه رسم قویق عادتلری اولسه ایدی یادقلى خالیرک
دنیساده بر مثل بولمناز ایدی . تورکر تاقتا اعمالتهده باشلامش
[۱] ملوک آطهرلر تک هوللاندا طرفندن ضبطدن اول اوروبایلر قهوه یی
مصردن تدارک ایدرلر دی .

حرب ايدپوردى . ذاتاً اوغىرىدە بىن الدول جارى اولان قواعدى
عمومىە حقوقىيە كورە حال صلح عارضى وجال حرب اصلى ايدى .
معاهدەلر تار كە صورتىدە بايلير ، شو قدر سە دوستلق اولاجق
دبىە فرمان وريلير ايدى .

مەلكىدىن استحصال ايدىلن اشيا و محمولاتە اوروبالير او
قدر محتاج ايدىلر كە فوق الماده متعصب اولدقلىرى حالده سە تور .
كلرك ، مالى صائون المقتدى اجتناب ايدىمىزلىرى . بابا الكساندر
توركلر علينە اقتىاق مقدسى وجودە كىتير ، اون درنجى لوتى
لاويس وراسونك ديدىكى قفاسنده اسكى سىلتيون فكر وهوانى
پىلركيدردى . [جلده ۶، صفحه ۸۳۵ لاويس ورامبونارخ عمومىسى]
توركلرە زوال بولماز برخصومت دىنە بىلەككارى سە كندى
مؤرخلرينك اعترافى ايه تابات اولان غر بيليرى بو مستما موقعمزدن
دوشورمك ايجون هر درلو وسيله لرە مراجعت ايدىلر . اولرك
ايجاد ايتدكلى وسيله لرى بزم محيط اجتهامزده حسن قبول ايه دى .
داخلە اختلال ، مديران سلطنتدە كى جهالت غر بيليرك برورده
ايه دىكى خصومت دىنە فكر تجارندە معنائى ادراك ايدىمە دىكمز
دقابت بى دىمير چىنلر آراشندە سيقىشدرى كىندى .

اقتصاد خبرلىرى

داخل

آيين ولايتدە تىك محسوك نىماللىرى

مجلس ادارە جە اودەمتىن محمولدىن بىندالىك شىكەت ۱۶ ، آريە
۷ ، چاودارە ۱۱ ، مصرە ۱۳ ، بورچاقە ۲۰ ، قى دارى ۱۱ ، بىچى ، بياض
قوم دارى ۸ ، سارى قوم دارى ۶ ، فاسولبە ۱۰ ، پاقلا ۸ ،
نوخودە ۱۸ ، بوكرولبە ۱۴ ، سوسامە ۱۸ ، كندىرە ۱۶ غروش
قياپت و بربلەرك بونك اوزرىدىن غير آلتامسى مناسب كورولتىد .
قدسدە نغلا شرتقى

قدسدە تىك محموللىرى صائين آلاق اھالى بە اھون قىتالارە ساتقى
مقصدىلە بىكى بر شىركت تشكىل ايتتىد .
قدس اشراقندن مركبە اولان بو شىركت قدس وجواری اھالىنىك
بر سەك غداستى تامين ايدىمىز .

زراعت و داميرلىق حيوانات

اصلاح و تىكتر حيوانات ايجون اغناذ اولون نىداير چلەستندن
اولارق زراعت علمائىنە و پاداميرلە مخصوص حيواناتە تكالىف
حرىبە جە وضع پد اولتامامسى قرد ايتتىد .
كوجوك مندرىك تظھرى

بايتىر كىر چىپى قريسى تارلارلى آراستىدىن سرور ايدىن كوچوك
مندرس نھرى جىراسىك تظھرى خىرىسندە اھالى طرفندن واقع اولان
تەھدىك اجراسىتە مساعدە بيورلماسى مەلندن تكرار طلب ايدىلىد .
ظارمانلر

ايدىندە خارمانلرك دورتدە اوچى قالدېرلىش ويازلىق زراعتك آرقەسى
آلتىشدر .

قىصر و دىنى حيوانات اھ اوچ ياشنى متجاوز طوسونلرك شىمدىن
خارمانە قوشولارق آلتىميرلماسى تعم ايدىلىد .

بو يوك الماسلرە اعتبار ايدىلدىكىندى عادى و فقط بىرى اولانلرى
استانبولە سوق اولتور . مع مافىە خرىستيانلر كوزەل سو ورتلىش
الماسلرى سومك ذوقى توركلرە اوكرمش اولدقلىرىدن ارتق توركلر
دىنكىلى طاشلارە اھىت و بربلەرك كوزل الماسلرى صائون المغه
ياشلادقلىرى جەتەلە بىجورماتك قىتائى يو كىلمشدر . باب عالى مەلكتە
اوروبادىن پارا كلدىكى كورەك اجنيلارلە تىمەنىك تجارتنى تسيل
اھەمكى دوشوشمىد . بونك ايجون نژدندە سفىرى اولان دولتلك
حكمدارلى ايه عقد ايه دىكى معاهداتك تطىقنە نظارت ايتك
مساعدەسى سفرايە بىخش ايه دى . سفرا معيتلندە اسائلك ايجانلندە ،
مصرزە ، ازمير ، طرابلس ، صيداء اسكندرىدە اولدىنى كى داخلى
نھرلردە قوشولوس بولوندىلر .

اختالات كوروك ياك آ اولوب يوزدە اوچى نماجوز ايتىز .
كوروك دىسى بر دفعە و بربلەرك اولورسە هر درلو اشيا ايجرا .
طولرك هر برىنە سوق ايدىلر . و شقە ايرازى لازم كان بىض
مەللارە تايە ايدىلن بىض رسومدىن غيرى برشى او دىمىز . تاپ تالىك
بو كى نىداير ايه اوروبادىن ادخال ايدىلەرك توركلرە خرىستيان
تىمەنىك اللە بىكىن نغدا اختالاتە وسعت و بربلەرك ايسە دىكى آكل .
شيلور . فى الحقيقە بىندى ، زىتون ، ياغى ، ارزاق عىكرىبە صورتىلە
مىابە ايدىلە دىكى زمانلر ، بونك ايتىك ساحل ولايتلرە هوللانداك
رېسدلى [اسدى] ، و ندىكك سەكى [فلورين دوقا آلتوق]
وسار مەلكتلك پاراللى قواسم مقياسدە ادخار ايدىلش اولور .
بوندن طولايدىر كە استانبول خرىنەسى تىمەنىك لاجق و بركى
ايه هر زمان طولدىر و مقي قايىد . مع مافىە سو ك زمانك سقوطلرى
[يەنى قارلوقچە و سباروقچە معاهدلر سە سىتت و بربن فلاكتلر]
ايه خرىستيان تىمەنىك ماشات ايتك بىجورى اولمە باب عالى
خرىنەسى طولدىر و مقي ايجون ائدە اولان دىكر وساطلە
ا عمال ايدىليردى .

مارسىلىك مىشادە بى مستد بو مطالعەسى تايىد ايدە جك
و تائق رسىمە و ملبە مزە موجوددر . كورولور كە بو عصرە كلنجە بى
قدر توركلر تجارە و صنعتك قريسى ايجون هر درلو سولنى ا ازدن
چكىنە مشلردر . زراعتە و بربىكمز اھىتە كلنجە بو خصوصە
تتكىلات اساسىە و ملبە مزە تعلق ايدىن بوتون قانونلرك ازراض
وار ايشدىن آلتان محمولاتە نلق ايجمەسە نابتدر .

توركلر قاضل اھد پاشانك نووانلە دىدىكى كى سىياسات ايه
تجارتنى بربلە قارىشىد برماشلىد . اجنيلر مەلكتلك محمولاتى
مىابە ايتدكلى ضرمدە سر حددە اوردولر بربلە چار بىشېر
طورور ايدى . مثلاً اون برنجى عصر مھرىدە بى مشتريارمزدن
چوچى ايه غوغالى ايدك : و ندىك ايه كرىندە اووزون بر خرىبە
كردىش ايدك ؛ آلمانيا ايجرا طولرلى ايه ترانسىلوانىادە ، ماجارستاندە

